

МЕНТАЛЬНІ ВЛАСТИВОСТІ ПРАВОСВІДОМОСТІ

© Коваль І. М., 2016

У статті розглянуто теоретичні аспекти змісту правового менталітету. Особливу увагу зосереджено на питанні місця людини у менталітеті, тобто на антропології менталітету. Тут основна увага зосереджується на первинному людському чиннику – свідомості в комплексі із підсвідомістю. Особливо актуальним для правового менталітету є ментальне право, підсвідоме право і правова свідомість. Ці всі поняття впливають із природного й надприродного права і уточнюються чи конкретизуються антропологією права.

Ключові слова: менталітет, ментальність, свідомість, правосвідомість, підсвідоме право, ментальне право.

І. М. Коваль

МЕНТАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРАВОСОЗНАНИЯ

В статье рассматриваются теоретические аспекты содержания правового менталитета. Особое внимание сосредоточено на вопросе места человека в менталитете, то есть на антропологии менталитета. Здесь основное внимание сосредотачивается на первичном человеческом факторе – сознания в комплексе с подсознанием. Особенно актуальным для правового менталитета является ментальное право, подсознательное право и правосознание. Эти все понятия вытекают из природного и сверхъестественного права и уточняются или конкретизируются антропологией права.

Ключевые слова: менталитет, ментальность, сознание, правосознание, подсознательное право, ментальное право.

I. M. Koval

MENTAL PROPERTIES OF LEGAL CONSCIOUSNESS

In the article the theoretical aspects of the content of the legal mentality are analyzed. Particular attention is focused on the question of man's place in the mentality (anthropology mentality). The attention is paid on the primary human factor – consciousness in conjunction with the subconscious. Particularly relevant for the legal right mentality is mental law, subconscious law and legal consciousness. These all concepts arised from natural and supernatural law and are clarified and specified whether legal anthropology.

Key words: mentality, mentality, consciousness, legal consciousness, unconscious law, mental law.

Постановка проблеми. Весь час відбувається постійний вплив природних законів, а також людських законів на формування менталітету людини. В результаті цього впливу менталітет попадає у природно-правовий простір, правове поле і набуває антропологічних властивостей. Надалі утворений правовий менталітет виконує одну із методологічних функцій яка стосується здебільшого правосвідомості.

Аналіз дослідження проблеми. Дана проблематика знайшла своє відображення у працях Р. Байніязова, О. Бандури, М. Козюбри, А. Колодія, Ю. Лободи, Д. Меньяло, О. Мордовцева, Ю. Оборотова, С. Овчиннікова, М. Панова, О. Петришина, С. Сливки, В. Синюкова, Ю. Тодици.

Мета статті. Висвітлити ментальні властивості правосвідомості. Дати визначення понять ментального та підсвідомого права.

Виклад основного матеріалу. Антропологічно-ментальну правосвідомість необхідно починати досліджувати, на нашу думку, із зіставлення правосвідомості з теорією природного права. О. Фролова вважає, що причини природного права є частиною масової правосвідомості і одночасно виступають у ролі ідеологічного оформлення соціальних очікувань членів суспільства як вимог досконалості права. Законодавець (офіційна правосвідомість) повинен вникати в актуальні тривоги населення (масова правосвідомість) – проблеми смертної кари, забезпечення особистих прав і свобод громадян та ін. Знати правосвідомість соціальних меншин, інтереси яких повинні враховуватися і закріплюватися у законодавстві та здійснювати необхідні правові реформи, виходячи із правової свідомості – правового почуття, здорового глузду і бажаного для даного народу і часу суспільного ідеалу [1, с. 402].

Вважаємо, що масова правосвідомість найбільше відображає зміст правового менталітету, в якому міцно вкорінені антропологічні властивості права. Ця міцна вкоріненість виконує роль внутрішніх, підсвідомих імперативів і є надбанням правового менталітету.

Початок антропологічно-ментальної правосвідомості міститься у природному та надприродному праві. Зокрема, ми виходимо з того, що наука природного права – це вчення про філософію правової культури, її онтологію та гносеологію, про синергетичні правові процеси, правову красу для морального обґрунтування свободної волі людини у природному просторі. Надприродне право, порівняно із природним, існує в ірраціональному вимірі [2, с. 211–212]. Філософський аналіз правової культури, як сукупність духовно-практичних здібностей особистості, яка дозволяє її вибудовувати цивілізаційні відносини, які відповідають морально-правовим критеріям з іншими індивідами, структурами громадського суспільства і державними інститутами [3, с. 238] дає можливість глибше дослідити антропологічно-ментальну правосвідомість.

Йдеться про те, що природне й надприродне право незалежно від волі людини формує обов'язковий варіант правової культури. Ця обов'язковість впливає із синергетичних природно-правових дій через вплив природи на людину відповідно до суспільних феноменів, детермінантів соціуму в якому перебуває людина. Обов'язкова правова культура є природним феноменом, який балансує правову культуру, яка утворюється на позитивному праві. В результаті виникає правова краса, що є онтологічним явищем і формує природну правову красу так зване ментальне і підсвідоме право.

Ментальне право утворюється синергетично, без участі активної дії свідомості людини. Тому під ментальним правом ми розуміємо систему етнічно-природних вдач людини, які визначають і в певній мірі регулюють синергетично утворену модель мислення і поведінки. Тим самим ментальне право є належним, бажаним, повсякденним. Цим правом користується і людина і за цим правом визначається людина як особистість. Тобто у кожної людини норми власного ментального права “лежать” на поверхні, їх потрібно відчути, оскільки розумом їх зрозуміти неможливо. Ментально-правові операції мають антропологічне обґрунтування, раціональний й ірраціональний зміст. Спосіб мислення, сукупність інтелектуальних навиків, склад розуму та інші антропологічні компоненти надають ментальному праву раціонального чи ірраціонального змісту. Тим самим здійснюється мета антропологічного обґрунтування ментального права, яке формує навіть й метаантропологічну правову свідомість. Етнічно-природна вдача людини є важливим чинником ментального права. Адже, як визначає О. Волік, дух народу (й людини зокрема) визначає природа краю, яка назавжди бере людину в полон. Оточуюча природа впливає на риси менталітету. Особливості менталітету залежать від природних умов (клімату, рельєфності, ґрунтів, гідросітки та ін.) [4, с. 55–56]. Тому змінити засновану природно-правову вдачу людини практично не можливо, оскільки вона міцно вкорінюється у підсвідомість й свідомість людини.

На основі природного й ментального права виникає підсвідоме право, яке наближене одне до одного. Як зазначає С. Гладкий, що дослідники здебільшого не розмежовують поняття “правова свідомість” і “правова психіка”, внаслідок чого укорінені в надсвідомому психічні утворення

виявляються вписаними у сферу свідомості. Отже свідоме у правовій психіці концептуально невідмежоване від несвідомого, тоді як практика самопізнання спрямована саме на розширення першої з указаних сфер психіки за рахунок другої та потребує чітких теоретичних орієнтирів [5, с. 14].

З іншого боку менталітет – це підсвідома соціально-психологічна “програма” дій і поведінки окремих людей, нації в цілому, що виявляється у свідомості й у практичній діяльності людей. Джерело її формування – сукупність психологічних, соціально-економічних, природних явищ, що діють протягом тривалої еволюції країни. Менталітет містить у собі почуття, симпатію й антипатію, образи, уявлення про людину та її місце у світі. При тому всі ці уявлення й відчуття не піддаються логічній систематизації, осмисленню. Вони пов’язані не так зі свідомістю, як із підсвідомістю; якщо свідомість регулює мислення людини та менталітет регулює її поведінку [6, с. 175].

Отже, природне й надприродне право скероване окремо й на підсвідомість, яка слугує необхідним пластом для свідомості. Тому, якщо існує правова свідомість, що регулює мислення, то існує й правова підсвідомість яка регулює дію. Тоді правова підсвідомість виступає важливим чинником підсвідомого права. На нашу думку, підсвідомі права – це система закритих психічних процесів, які не перебувають у фокусі свідомості, але впливають на поведінку людини за правилом дивного атрактора.

Тобто підсвідоме право утворене природним і надприродним правом, під впливом ментального права скероване на регулювання постійної діяльності, безперервного процесу душевного життя людини. Цінність підсвідомого права в тому, що воно здійснює достовірне не стільки слова, як дії, емоції, екзистенційні парадигми, сприяє формам, методам і методиці читання людини за її антропологічними властивостями. Характерним є те, що дія підсвідомого права є автономною дією відносно свідомості. Але свідомість при активних зусиллях може контролювати дію норм підсвідомого права. Якщо постійно пам’ятати про можливі прояви підсвідомості, то вдається налагодити владні повноваження свідомості.

Життєдіяльність за напрямками підсвідомого права подібна до властивостей дивного атрактора. На думку С. Сливки, простий атрактор (від лат. – притягувати) веде до порядку, а дивний до хаосу, навіть захоплюючого хаосу. Проте у дивних атракторів досить багато порядку. Зокрема, вивчаються різні явища, застосовуються різні методи, а результат один. Очевидно, що це результат синтезу природних явищ який виконує функцію захисту, безпеки [7, с. 150]. Тобто дивний атрактор підсвідомого права притягає людину до добра, доброчесності, застерігає від порушень норм природного права тощо. Головне – потрібно навчитися слухатися підсвідомих норм і частіше поміщати їх у свідомості, у природне соціальне середовище.

В онтологічному плані соціальне постає перетворенням природного, в результаті чого змінюється його форма, тип впорядкування та функціонування: якщо природні процеси відбуваються в прямому поєднанні причин та наслідків без заздальгідь визначеного задуму, то соціальне передбачає наміри, задум, мету. В результаті проходження всіх людських дій через хоч якусь частку розуміння, усвідомлення, задуму соціальна регламентація набуває ідеалізованого характеру, що впливається на функціонування теоретичних норм права, застосування соціально узаконеного примусу, домінування певних ідеологічних доктрин і програм. Тому хоча соціальне постає відчуженим від людини і навіть ворожим, проте людина не набуває людських якостей поза включенням у соціальні процеси. Більше того, саме соціальне вводить людину у такий спосіб буття, що набагато перевершує її біологічне життя на індивідуальні життєві прагнення [8, с. 195].

Висновки. Отже, ментальне та підсвідоме право переходять у соціальне, зміцнюють соціальне середовище природними компонентами, які необхідні для адаптації та вибору способів життєдіяльності людини, що породжує різноманітні реакції людей. У природно-соціальному середовищі відбувається соціальна взаємодія дифузії, змішування людини і світу, ментально-підсвідомих норм з природно-надприродними нормами. В результаті цього індивідуальне ментальне право та індивідуальне підсвідоме право стають надбанням соціуму, втрачають персональну силу. Завдяки великій кількості індивідуальних ментально-підсвідомих норм соціальне середовище збагачується тим і надалі стає постійним джерелом поповнення такого правового

досвіду, якого вимагає соціум, суспільство. Природно-соціальне середовище насичене ментальними нормами й набирає своєрідного спрямовувача життєвих потреб, інтересів, цінностей, природної поведінки людей. В результаті взаємного доповнення (середовище і людина) можна виокремити зміст правового менталітету і ментально-правової свідомості.

1. *Філософія права. Курс лекцій: учебное пособие: в 2 т. Т. 1.* / С. Н. Бабурин, А. Г. Бережнов, Е. А. Воротилин; отв. ред. М.Н. Марченко. – М.: Проспект, 2011. – 552 с. 2. Сливка С. С. *Природне та надприродне право: у 3-х частинах. – Ч. 1: Природне право: історико-філософський погляд* / С. С. Сливка. – К.: Атіка, 2005. – 224 с. 3. Бачинин В. А., Сольников В. П. *Філософія права: Краткий словарь* / В. А. Бачинин, В. П. Сольников. – СПб: Изд-во “Лань”, 2000. – 400 с. 4. Волік О. В. *Пізнання природи рідного краю – одна з необхідних умов самовизначення українців* / О.В. Волік // *Сучасні досягнення екології та їх імплементація у природничу освіту. Матеріали науково-методичного семінару.* – 2014. – С. 52–54. 5. Гладкий С. О. *Правовий менталітет як об’єкт правового самопізнання* / С.О. Гладкий // *Часопис Київського університету права.* – 2014. – № 2. – С. 14–17. 6. Крутий О., Радченко О. *Загальнонаціональні та регіональні чинники сучасного українського менталітету* / О. Крутий, О. Радченко // *Держава та суспільство.* – 2011. – №3. – С. 174–179. 7. Сливка С. С. *Філософія права: навч. посіб.* / С. С. Сливка. – К.: Атіка, 2012. – 256 с. 8. Петрушенко В. *Філософський словник: терміни, персоналії, сентенції* / В. Петрушенко. – Львів: “Магнолія 2006”, 2011. – 352 с. 9. *Filosofiya prava. Kurs lektsiy: uchebnoeposobie: v 2 t. T. 1.* / S. N. Baburin, A. G. Berezhnov, E. A. Vorotilin; отв. red. M.N. Marchenko. – М.: Prospekt, 2011. – 552 s. 10. Slivka S. S. *Prirodne ta nadprirodne pravo: u 3-h chastinah. – Ch.1: Prirodnepravo: istoriko-filosofskiy poglyad* / S. S. Slivka. – K.: Atika, 2005. – 224 s. 11. Bachinin V. A., Solnikov V. P. *Filosofiya prava: Kratkiy slovar* / V. A. Bachinin, V. P. Solnikov. – SPb: izd-vo “Lan”, 2000. – 400 s. 12. Volik O. V. *Piznannya prirodi ridnogo krayu – od nazneo bhidnihumovsamovi znachennya ukrayintsiv* / O. V. Volik // *Suchasni dosyagnennya ekologiyi ta yihimplementatsiya u prirodnichuo svitu. Materiali naukovo-metodichnogo seminaru.* – 2014. – S. 52–54. 13. Gladkiy S. O. *Pravoviy mentalitet yak ob'ekt pravovo gosamopiznannya* / S.O. Gladkiy // *Chasopis Kiyivskogouniversitetuprava.* – 2014. – №2. – S. 14–17. 14. Krutiy O., Radchenko O. *Zagalnonatsionalnitaregionalnichinnikisuchasnogoukrayinskogomentalitetu* / O. Krutiy, O. Radchenko // *Derzhavatasuspilstvo.* – 2011. – №3. – S.174–179. 15. Slivka S. S. *Filosofiyaprava: navch. posib.* / S. S. Slivka. – K.: Atika, 2012. – 256 s. 16. Petrushenko V. *Filosofskiyсловник: termini, personaliyi, sententsiyi* / V. Petrushenko. – Lviv: “Magnoliya 2006”, 2011. – 352 c.

REFERENCES

1. *Fylosofyya prava. Kurs lektsyy: uchebnoe posobyie : v 2 t. T.1.*[Philosophy of Law] / S. N. Baburn, A. H. Berezhnov, E. A. Vorotylyn; отв. red. M.N. Marchenko. Moskva : Prospekt, 2011. 552 p. 2. Slyvka S. S. *Pryrodne ta nadpryrodne pravo [The natural and the supernatural law] : u 3-kh chastynakh. Ch.1 : Pryrodne pravo: istoryko-filosofs'kyi pohlyad* / S. S. Slyvka. Kyiv : Atika, 2005. 224 p. 3. Bachynyn V. A., Sol'nykov V. P. *Fylosofyya prava [Philosophy of law] : Kratkiy slovar' / V. A. Bachynyn, V. P. Sol'nykov. Sankt-Peterburh : Publ. “Lan”, 2000. 400 p.* 4. Volik O. V. *Piznannya pryrody ridnoho krayu– odna z neobkhidnykh umov samovyznachennya ukrayintsiv [Knowledge of the nature of native land – bn one of the prerequisites for self Ukrainian]* / O. V. Volik // *Suchasni dosyahnennya ekologiyi ta yikh implementatsiya u pryrodnychu osvitu. Materialy naukovo-metodychnoho seminaru.* 2014. pp. 52–54. 5. Hladkiy S. O. *Pravovyy mentalitet yak ob"yekt pravovoho samopiznannya [Legal mentality as object of legal self]* / S. O. Hladkiy // *Chasopys Kyivsk'oho universytetu prava.* 2014. № 2. pp. 14–17. 6. Krutiy O., Radchenko O. *Zahal'nonatsional'ni ta rehional'ni chynnyky suchasnoho ukrayins'koho mentalitetu [National and regional factors of modern Ukrainian mentality]* / O. Krutiy, O. Radchenko // *Derzhava ta suspil'stvo.* 2011. № 3. pp. 174–179. 7. Slyvka S. S. *Filosofiya prava[Philosophy of law]: navch. posib.* / S. S. Slyvka. Kyiv: Atika, 2012. – 256 p. 8. Petrushenko V. *Filosofs'kyi slovnyk [Philosophical Dictionary]: terminy, personaliyi, sententsiyi* / V. Petrushenko. L'viv: Mahnoliya 2006, 2011. 352 p.